

Az ópermi *l* fonéma utódjai az Inyva menti permják nyelvterületen

A komi nyelvjárások rendszerezésében mindmáig alapvető és általánosan elfogadott kritériumnak tekintjük az ópermi *l* fonéma viselkedését meghatározott fonetikai helyzetekben. Ennek alapján különböztetünk meg négy nyelvjárástípust: a sziszolait, a vicsegdait, az izsmaait és a (nevezzük egyelőre így:) permit.

A zürjén¹ nyelvjárások nagy részéről többé-kevésbé megnyugtató vagy legalábbis számottevő ismeretekkel rendelkezünk. Sokkal kevésbé mondhatjuk el ezt a permják nyelvjárásokról. GENETZ délkeleti permi (jazvai) szövegei úttörő jelentőségűek, de terjedelmük csekély. WICHMANN Syrjänische Volksdichtungjában ugyancsak kevés és egyetlen faluból származó permják anyagot találunk, UOTILA Syrjänische Chrestomathie c. művében sem sokat. V. I. LITKIN nyelvjárási chrestomatiájában a permják nyelvjárások alaposabb taglalását találjuk, ám a mutatóba közölt szövegek legföljebb ízelítőnek elegendők. A magam részéről azt is vitathatónak tartom, mennyiben szerencsés a permják nyelvterületet élesen elkülöníteni a zürjéntől, és permják nemzeti nyelvről, illetve ennek nyelvjárásairól nyilatkozni.²

Ámde a terminológia egykori esetleges tisztázásáig beszéljünk permják nyelvről és nyelvjárásokról. LITKIN után ezt a nyelvjárásterületet az ópermi *l* fonéma továbbélése vagy módosulása alapján két nagy nyelvjárástípusra bonthatjuk. Az *l* hangot megőrizték a permi nyelvjárásterület északi, k o s z a i — k á m a i és z j u z d a i nyelvjárása, valamint a déli terület egyes perem-

¹ A félreértések elkerülése és az egyöntetűség kedvéért V. I. LITKIN terminológiájához igazodunk: zürjénnek nevezzük a mai Komi ASZSZK területén levő nyelvjárásokat, valamint azokat, amelyek a köztársaság határain kívül esnek, de szervesen kapcsolódnak valamely zürjén nyelvjáráshoz (ilyenek a kolai, a kanyini, a mezenyi — pinyegai, az obi stb.). A mai Komi — Permják Nemzetiségi Körzet területén meglevő és az ezekhez kapcsolódó nyelvjárásokat permjáknak nevezzük. A zürjén és a permják nyelvterületet összefoglalóan kominak nevezzük.

² A permjásokat nem tekintjük külön nemzetnek, hanem a komi nép egyik jellegzetes etnikai csoportjának. Nyelvüket sem tekinthetjük önálló nyelvnek, mint ahogyan pl. a zürjénhez viszonyítva a votjákot, hanem csupán nyelvjárásterületnek. Nem látunk nagyobb és lényegesebb hangtani, alaktani vagy mondattani különbségeket a permják és a sziszolai — középvicsegdai zürjén nyelvjárások között, mint amilyeneket az utóbbiak és — mondjuk — az izsmai tájnyelvterület dialektusai között. Az izsmaait pedig senki sem tartja önálló nyelvnek. A zürjén — permják elkülönítésben közigazgatási — földrajzi szempontok érvényesülnek, s ennek gyakorlati hasznosságában nem a mi dolgunk kételkedni. Tudományos, sőt éppen nyelvtudományi szempontból azonban ezt az elhatárolást tudománytalannak, ahisztórikusnak és félrevezetőnek kell tartanunk. Vö. LITKIN, DialChrest. 10.

nyelvjárásai, a *nyerdvai* és az *onyi*. Ugyanide sorolhatjuk a LITKIN által külön nyelvjárásrészletnek feltüntetett *jazvai* (a GENETZ-féle keleti permi) tájszólást. Az *l*-ező nyelvjárások koszorújában találjuk a *kudimkari*—*inyvai* és az *alsó-inyvai* tájnyelvet. Ez a két dialektus éppen az ópermi *l* viselkedése szempontjából alapvetően különbözik a többi permjék és zürjén, tehát általában az összes többi komi nyelvjárástól: az ősi *l* itt minden fonetikai helyzetben *v*-vé változott. Ez a permjék nyelvjárásrészlet képviseli tehát a komi dialektológia egyik fontos és jellegzetes, a főntebb negyediknek említett és (egyszerűség kedvéért) perminek nevezett típusát (LITKIN: *без-ловые говоры*). Számszerűleg a komi nyelvet beszélőknek mintegy 24 százaléka, tehát eléggé tetemes hányada, csaknem egynegyede tartozik ide (LITKIN, DialChrest. 21).

Erről a fontos és érdekes nyelvjárásrészletről ugyancsak édeskeveset tudunk. WICHMANN perminek jelzett (P) anyaga, igaz, ezt a típust képviseli. A feljegyzések azonban javarészt egyetlen faluból, Juszvából valók, WICHMANN nyelvmestere, BIKOV tanító pedig maga nem is Juszva, hanem Trunovo falu szülőtte volt.³ WICHMANN anyagán kívül LITKIN nyelvjárási szöveggyűjteménye tájékoztat a kudimkari—inyvai tájnyelvről, meglehetősen kurtán, főleg annak közlésére szorítkozva, hogy ezt a nyelvjárásrészletet sem tarthatjuk egységesnek, azonban adatok hiányában bővebbet alig tudunk róla mondani (DialChrest. 24, 26). LITKIN műve közöl néhány rövidke szöveget is (i. m. 44—51), amelyeknek fonetikai megbízhatóságát azonban sajnos nem tarthatjuk maradéktalanul megnyugtatónak (hogy miért, arra alább visszatérünk).

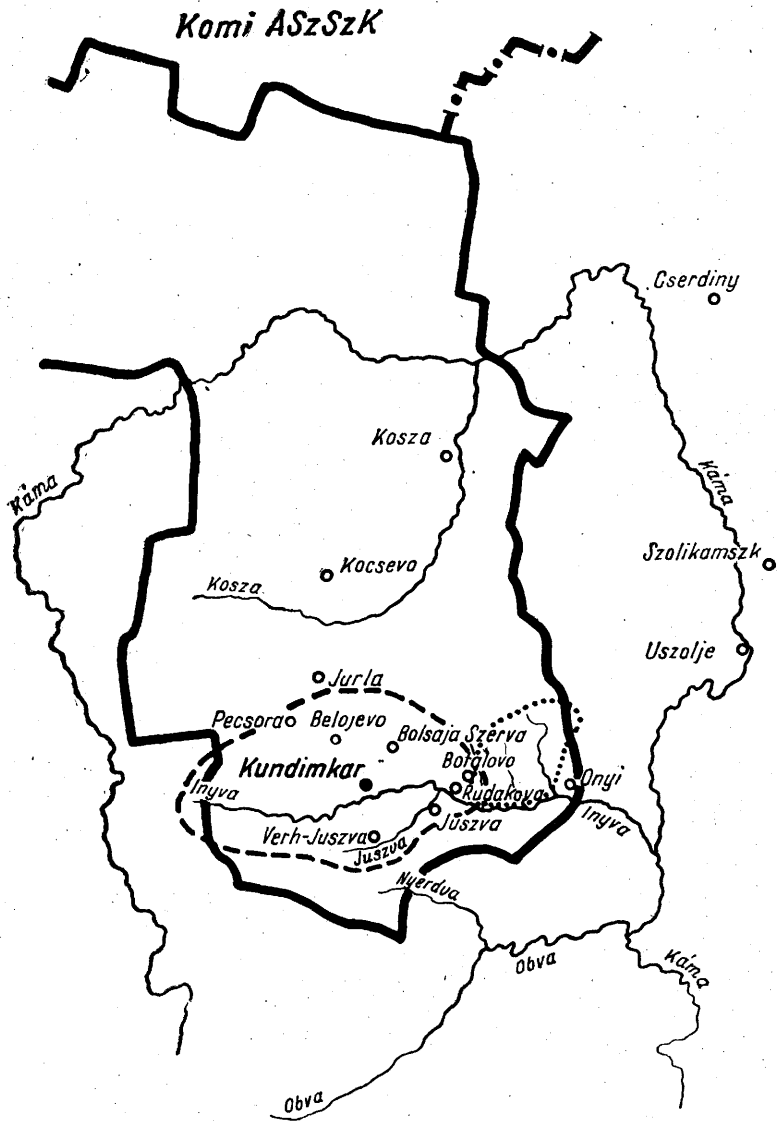
Az alapvető kérdés, az *l* fonéma tekintetében azonban WICHMANN és LITKIN szerint aligha kételkedhetünk. A szóbanforgó nyelvjárásban az ópermi *l*-ből minden fonetikai helyzetben *v* lett. LITKIN a DialChrest.-án kívül más munkáiban is ezt vallja, ezt erősíti meg UOTILA is a zürjén *l* történetét tárgyalva.⁴ A kivétel lehetőségére csak két utalást láthatunk. Az egyik UOTILA említése a *v > u* fejlődéséről, de csak meghatározott fonetikai helyzetben, nevezetesen *o* után (lásd az előbbi jegyzetet!). A másik LITKIN utalása KUZNYECOV egy (igen nehezen hozzáférhető) cikkére,⁵ amely szerint az ópermi *l* helyén egyes öregemberek a szóbanforgó nyelvjárásrészletben nem labiodentális *v*-t, hanem bilabiális *w*-t ejtenek. LITKIN azonban (a DialChrest. 20. oldal lábjegyzete szerint) kételkedik ennek meglétében, csak *v* fonémát ismer, legföljebb annak megkockáztatásával, hogy az utóbbi az alsó ajak ernyedti artikulációs tevékenysége következtében a bilabiális *w* hangszínére emlékeztethet. Szóbeli közlései ezt illetően teljesen egyértelműek voltak (1959-ben és 1960-ban, Moszkvában jártamkor). Mindezek alapján magam is azt gondoltam, hogy a kudimkari—inyvai nyelvjárás csak *v* fonémát ismer az ősi *l* utódjaként, tehát az utóbbit a nyelvjárásrészlet egészen az előbbi váltotta fel.

Kételkednem ebben először 1959 decemberében kellett, amikor egy erről a területről származó közlő beszédében mást tapasztaltam. Kezdetben azonban inkább magamban, fonetikai észrevételeim megbízhatóságában, pontosságában kételkedtem. Körülbelül egy esztendő múltán, egy ugyancsak erről a nyelvjárásrészletről, de más faluból származó nyelvmester, valamint végül

³ A falu pontosabb hollétét máig sem tudtam felderíteni.

⁴ UOTILA, Koms. 45, 193; Современный коми язык (Сыктывкар, 1955), 47; V. I. LITKIN, Историческая грамматика коми языка, часть I, (Сыктывкар, 1957) 57—60.

⁵ L. DialChrest. 20. (lábjegyzetet is!)

- A Komi-Permják N.K. határa
- - - - A kudimkari-inyvai nyelvjáróterület
- Az alsó-inyvai nyelvjáróterület

következik be, akkor $l > w$ (a vokalizálódás elmarad, a *w* megőrzi konzonzáns jellegét): *njwwew* 'девушки', *kjwwew* 'языки' (csakúgy, mint *šwwis* 'он сказал').

- b) Szótagvégi $l > u$ szó belsejében (mássalhangzó előtt, nem intervokalikus helyzetben):

ouņi 'жить' | *veņi* 'быть' | *asiunas* 'утром' | *asiu'sań* 'с утра' | *arjau'nas* 'к осени, под осень' | *gorau'ni* 'слышиться, звучаться'

3. a) Szó belsejében (eredetileg szótagkezdő) $l > \emptyset$ intervokalikus helyzetben:

njien 'у них' | *sjien* 'у него (неё)' | *ta,un* 'сегодня'

- b) Szó belsejében (eredetileg tőhöz tartozó) $l > \emptyset$ intervokalikus helyzetben:

o,a 'я живу' | *ko,e* 'надо, придётся' | *tšu,a'as* 'пройдёт' | *u,dža'eni* 'работают' | *ku,em* 'мёртвый' | *su,a'e* 'стоит' | *ve,eti's* 'учитель'

Megjegyzendő, hogy az utóbbi két esetben ingadozó a nyelvhasználat.

Folyamatos beszédben, gyorsabb tempóval feltétlenül csak a hiátus figyelhető meg: *su,a'e* 'er steht'. Lassabb beszédtempóval, pontosabban, amikor a beszélőnek szándékában áll, intervokalikus helyzetben is hallható a *w*: *suwa'we* 'er steht'. Jellemzőnek tartom, hogy az olyan alakokat, mint az utóbbi, csak akkor hallhattam, amikor éppen a *w* kiejtését illetően kérdezősködtem és többször is megkérdeztem egyazon szót, a nyelvmester pedig szándékosan, tudatosan és erőteljesebben artikulálva ilyen esetekben intervokalikus helyzetekben *w*-t ejtett, előbb vagy utóbb pedig ugyanezen szóalakot folyamatos beszédben *w* nélkül, hiátussal közölte. Nyilvánvalóan szemtanúi lehetünk a *w* fonéma soradásának intervokalikus helyzetben csakúgy, mint abszolút szóvégen (*kju*, *asju*). Ilyen fonetikai pozícióban a beszélő már nem ejt *w*-t, de még tudja, hogy a hiátus, illetve a vokalizálódó—diftongizálódó *u* helyén ez állt (az utóbbit bizonyítják a geminációs alakok: *kju*, de *kjwwew*, *nju*, de *njwwew*). A hiátus is szigorúan őrzi az $l > w$ nyomát és ennek funkcióját tölti be. Ha például két egynemű magánhangzó között keletkezett a hiátus, a két magánhangzó között szótaghatár van, nem olvadnak egybe és nem alkotnak hosszú magánhangzót: *mo,oto'k* (nem *moto'k*!) 'молоток'; *vo,o'da* (nem *vōda*!) 'Владимир, Володя'.

Érdekes, a fenti hangfejlődést keresztező jelenséget is megfigyelhetünk néha. Olykor két magánhangzó között inetimologikus, másodlagos hiátustöltő *u* jelentkezik, például *juue* 'er trinkt' (< *juε*, vö. *junj* 'trinken'). Sajátos azonban, hogy az ($l >$) *w*-t felváltó hiátus helyén egyetlen esetben sem figyeltem meg ezt a hiátustöltőt.

Az orosz jövevényszavak *l* fonémái analogikusan szintén az ópermi *l* útjára léptek, és fonetikai helyzetüktől függően *w*, *u* vagy \emptyset váltotta fel őket. Így tehát: *wabi's* 'лавица' | *wuk* 'лук' | *wapko* 'Лапка [кличка]' | *kojko'zin* 'в колхозе' | *ško,a* 'школа' | *miko,ai* 'Микола, Николай' [~ *škowa*, *mikowa'i*].

Mint látható tehát, a verh-juszvai nyelvjárásban az ősi *l* utódja mindenütt következetesen a *w* fonéma (illetve variánsai, a \emptyset vagy a *u*), nem pedig a *v*. Az utóbbi a falu nyelvjárásában ugyancsak fonéma, és mint ilyen, az ópermi etimologikus *v* folytatója. Ennek megfelelően csak szókezdő helyzetben találjuk meg: *vi,inžik* 'выше, более высокий' | *verau'ni* 'охотиться' | *vetvenj* 'ходят, приходят' | *vi,dže'tni* 'смотреть' | *veskjt* 'прямой' | *vune'tni* 'забыть' | *ve,i* 'он был' | *ve,iše* 'они были'. Nem szókezdő helyzetben a *v* fonéma előfordul: I. egyes, jelző szerkezetekből alakult szóösszetételekben, ahol is

az utótag élén ugyancsak szókezdő helyzetben volt, pl. *in-va* 'Иньва', *juš-va* 'Юсьва' (vö. *va* 'Wasser'); 2. a *vilyn*, *vile* stb. névutóbokorból fejlődött *-vin*, *-ve* stb. ragok élén: *gorvin* 'на печке', *piza'nve* 'на стол'. Természetesen ebben a fonetikai helyzetben is őrzi egykori szókezdő helyzete emlékét. Hogy milyen lényeges fonematikus különbség van a *v* és a *w* között, szemlélteti az alábbi korreláció: *piza'nve* 'на стол' (sublativus) — *piza'nve* 'столу' (dativus—allativus).

Érdekes az orosz jövevényszavak etimologikus *v* fonémáinak viselkedése. Szó- és szótagkezdő helyzetben megmarad a *v*: *vina* 'водка, Branntwein', *iva'n* 'Иван' *kožaj'stvo* 'хозяйство'. Más fonetikai helyzetben a *v* vagy megmarad (*dere'vna* ~ *gere'vna* 'деревня'), vagy keresztező hangfejlődési tendenciákat mutat (*morkov* < *morkovь*, *sovs'em* < *sovsem*).

Egy azonban bizonyos: a verh-juszvai nyelvjárás hangállományában megvan és élesen elkülönül a *v* és a *w* fonéma, az előbbi az ópermi etimologikus *v*, az utóbbi (variánsaival karöltve) az ópermi etimologikus *l* utódja.

Én magam ezt a tényt csak Verh-Juszva faluból ismerem. Hogy azonban a jelenség nem korlátozódik csupán egy falura, az nemcsak valószínű, hanem bizonyítható is. KUZNYECOV főtebb idézett, kitűnő megfigyelésről tanúskodó cikkében ugyanennek az $l > w \neq v$ korrelációnak a meglétéről tudósít Kudimkarban és környékén, nevezetesen Klimovo faluban (egyetlen különbség lehetséges: KUZNYECOV nem ír a $w > u$ fejlődéséről; a $w > \emptyset$ tendenciát azonban ő is megfigyelte). Kudimkartól Klimovo egy kilométer távolságban van, Verh-Juszva azonban körülbelül húsz kilométerre. Ebből következik, hogy az $l > w \neq v$ hangfejlődés az inyvai (kudimkari—inyvai) nyelvjáróterület több részén jelentkezik. KUZNYECOV igaza a verh-juszvai adatokkal is támogatható: az inyvai nyelvjárásban a *v* és a *w* külön fonémák (ha óvatosak akarunk lenni: legalábbis az ismertett falvakban, a nyelvjárás területének egy részén). LITKIN jellemzéséhez az inyvai tájnyelv fonémaállományáról⁷ mindenesetre célszerű hozzáfűzni az adataink megengedte kiegészítést.

Vegyük azonban szemügyre az ópermi *l* fonéma utódjait egy másik permják község nyelvjárásában. Rudakova falu a vizsgált kudimkari—klimovoi—verh-juszvai $l > w \neq v$ vonaltól keletre esik mintegy huszonöt—harminc kilométerre. LITKIN nyelvjáróterületi felosztása (DialChrest. 26—27) alapján a falu a kudimkari—inyvai területen van, annak keleti szegélyén; külön megjegyzendőnek tartjuk, hogy a falutól mintegy öt—tíz kilométerre keletre képzeljük el (LITKIN: i. m. 27 alapján) az alsó-inyvai nyelvjárás határvonalát (erre a kérdésre alább vissza kell térnünk). Rudakova nyelve *l* fonémát ugyancsak nem ismer, ennek utódjai azonban változatos és bonyolultabb képet mutatnak.

1. a) Szókezdő helyzetben $l > v$:

vin 'день' | *vim* 'снег' | *vokni* 'приходить' | *vedzni* 'пускать' | *viddini* 'читать, считать' | *veše'tšeni* 'готовятся' | *veba'e* 'летает' | *veba'em* 'полёт'

b) Szótagkezdő (toldalékkezdő) $l > v$ szó belsejében (mássalhangzó után, nem intervokalikus helyzetben):

⁷ В. И. Лыткин, Краткий обзор диалектов коми языка (Записки общества изучения коми края, вып. V. Сыктывкар, 1930), 31; DialChrest. 20.

mijanvan 'к нам' | *tšersviš* 'с веретена' | *bidva'in* 'всюду' | *etvain* 'вместе' | *asvanim* 'наш собственный' | *ešvini* 'развешивать' (< *ešni*) | *vartvem* 'обмолоченный' (< *vartvini* < *vartni*)

2. a) Szóvégi helyzetben *l* > *ɥ*:

ɥɥ 'ветвь' | *teɥ* 'зима' | *džau* 'ряд (льна); плоская (узкая, длинная) дощечка' | *asiɥ* 'утро' | *veɥ* 'лошадь'

Szóvégen az *l* > *ɥ* diftongust alkot a megelőző magánhangzóval. Ha ebből a helyzetből gemináció következik be, ingadozik a nyelvhasználat (*ll* > *ɥɥ* ~ *vv*): *ɥɥɥez* 'ветви', *džauɥez* 'ряды льна', de: *vevev* 'лошади'.

b) Szótagvégi *l* > *ɥ* szó belsejében (mássalhangzó előtt, nem intervokalikus helyzetben):

veuse 'лошадь' (accusativus) | *niɥka* 'девушка' | *šɥni* 'петь' | *poɥzema* 'испугался' | *suɥte'teni* 'ставят' | *ɥte* 'под' | *poɥjeni* 'носят' | *veɥ-der* 'поверхность'

3. a) Szó belsejében (eredetileg szótagkezdő) *l* > \emptyset intervokalikus helyzetben:

si'e 'ему,ей' | *si'en* 'у него' | *ni'en* 'у них'

b) Szó belsejében (eredetileg tőhöz tartozó) *l* > \emptyset intervokalikus helyzetben:

ɥin 'далеко, вдали' | *vi'ɥ'nžika* 'выше' | *ve'en* 'лошадью' | *ɥi's* 'далёкий' | *o'i's* 'житель' | *te'i's* 'луна' | *o'a* 'я живу' | *su₁a'e* 'стоит' | *kiska'en* 'тянут, тащат' | *šɥ'em* 'пение, песня' | *tš_ua'emas* 'прошли'

Az utóbbi két esetben Rudakova nyelvjárásában is ingadozik a nyelvhasználat: a hiátus helyett — akárcsak Verh-Juszva faluban — lassúbb beszédtempó esetén, inkább ha a beszélő szándékosan vagy tudatosan törekszik, hallható *w* (de *v* egyetlen esetben sem!). Tehát *su₁a'e* ~ *suwa'we* 'er steht', *o'en* ~ *owen* 'sie leben', *je'en* ~ *jewen* 'mit Milch'. A hiátus esetén viszont a szótaghatár éppen olyan határozott, mint a verh-juszvai nyelvjárásban: *mo₁oto'k* 'молоток', *vo₁o'da* 'Владимир, Володя'. Egészen elvétve a hiátus következtében egymás mellé került két magánhangzó összeolvadhat egy hosszú magánhangzóvá: *õ m a-v ě m a etik koro'l* 'жил-был король'. Jellemző azonban a következő: ez a mondat egy népmese első mondata. A rá következő második így hangzik: *si'en ve₁ema ɥdžit tsarstvo* 'у него было большое царство' — itt tehát ugyanaz a szóalak hiátussal, szótaghatárral jelentkezik, nincs összeolvadás.

Az ópermi *l* hangfejlődési tendenciáit mutatják analogikusan a rudakovai nyelvjárás orosz jövevényszavainak *l* fonémái is. Szó elején és szótag elején (mássalhangzó után, nem intervokalikus helyzetben) *l* > *v*:⁸ *vuk* < *лук* | *vog* < *лог* | *vapa* < *лапа* | *vabi'tš* < *лабич* | *susvo'n* < *суслон* | *sogvaši'tšɥni* < *согласиться*. Szó- és szótagvégi helyzetben *l* > *ɥ*: *vešauka* < *вешалка* | *koɥko'z* < *колхоз* | *koɥdu'n* < *колдун* | *butɥka* < *бутылка* | *šoukouei* < *шелковый* | *soɥ* < *соль/ль* > *ɥ!*. Intervokalikus helyzetben *l* > \emptyset : *mo₁oto'k* < *молоток* | *ko₁oko'letš* < *колоколец* | *mo₁ode'tš* < *молодец* | *go₁os* < *голос* | *ko₁o'da* < *колода* | *vo₁ok* < *волок* | *na₁o'i* < *налоу* | *žerka₁o* < *зеркало* | *li₁o'uei* < *лиловый* | *go₁ubei* < *голубой*. Egyetlen kivétellel találkoztam: *avei* < *алый*. Ezt az analógiát keresztező hangfejlődési tendenciát mutatnak

⁸ Vö. UOTILA, KONS. 45., KALIMA, RLS 75.

egyres szavak: *blagoszloiti* < *благословить*, *skladeń* < *складень*, *gvaunej* < *главный*.

A rudakovai nyelvjárásban tehát az ópermi *l*-nek három folytatása lehet: szó- és szótagkezdő helyzetben $l > v$, szó- és szótagvégi helyzetben $l > \varphi$, intervokalikus helyzetben pedig $l > \emptyset$ ($\sim \varphi$). A szókezdő $l > v$ egybeesik a nyelvjárás etimologikus *v* fonémájával, amelyik — akár a verh-juszvai nyelvjárásé — az ópermi *v* folytatója, és csak ennek megfelelő fonetikai helyzetben fordul elő: *va* 'вода' | *vir* 'кровь' | *zbve* 'на поле' (sublativus) | *zbvas*⁹ 'на поле' (superessivus) | *sivve* 'на него' (intervokalikus geminációval) | *in-va* 'Иньва'. Érdekesek az orosz jövevényszavak eredeti *v* fonémái. Egyes esetekben a permják etimologikus *v* módjára viselkednek, más esetekben azonban tarka változatosságot, keresztező hangfejlődési tendenciákat mutatnak. Szó- és szótagkezdő helyzetben: *vo, o'da* < *Володя* | *va'na* < *Ваня* | *ev'i'n* < *овин* | *pervej* < *первый*, de — *sn, a'v'ka* < *сновалка* | *nu, t'so'k* < *внучок* | *to'var* < *товар* | *zdoro'vaj' t's'i'ni* < *здороваться* | *rozovej* < *розовый*. Szó- és szótagvégi helyzetben $v > \varphi$ (tehát egybeesik az $l > \varphi$ tendenciával): *morkov* < *морковь* | *so'vse't* < *совсем* | *lito'v'ka* < *литовка* | *kr'izov'nik* < *крижовник* | *dere'v'na* < *деревня*, de — *ko, šo'va* < *ковишова*, *stav* < *стаб* (vö. FOKOS: NYK. LV, 49—50; KALIMA, RLS. 23—24). Ide vonható még egy szó: *ko'vta* < *кофта* (\sim irodalmi, moszkvai *кофта*).

A fentieket összegezve ismételjük véleményünket: az ópermi *l* eltűnt, de nem változott mindenütt és egyértelműen *v*-re a kudimkari—inyvai nyelvjáróterületen. Alakulását tekintve három nyelvjárástípust látunk: **1.** $l > v$ (WICHMANN juszvai—trunovoi feljegyzései), **2.** $l > w$ ($> \varphi \sim \emptyset$) — kudimkari, klimovoi, verh-juszvai adatok, **3.** $l > v$ ($> \varphi \sim \emptyset$) típus (Rudakova nyelvjárása). Felvetődik azonban a kérdés és választ kell rá keresnünk: hogyan oszlanak meg az *l* fejleményei a kudimkari—inyvai nyelvjáróterületen, hol vonulnak a jelenség izofonjai, mi az arány az egyes típusok között? A kérdés annival izgatóbb, mert mint LITKIN írja (DialChrest. 26), ez a nyelvjárás a beszélők lélekszámát tekintve a legnagyobb az összes komi dialektus között. LITKINnek (uo.) sajnálatosan igaza van abban is, hogy adatok hiányában nem tudjuk kisebb egységekre bontani a vizsgált nyelvjáróterületet. Legalább ekkora bajnak tekinthető azonban, hogy a Dial. Chrest. tartalmaz értékes adatokat, a közölt (44—49. o.) kudimkari—inyvai szövegek szemléltetnek néhány falvat (számszerint hatot), s illetéknéppen kitűnően bővíthetnék ismereteinket a vizsgált kérdésben — fonetikai vonatkozásban azonban az átírás meglehetősen elnagyolt és ezért félrevezető lehet. A kutatás tehát itt kényszerűen megtorpan, és legföljebb bizonytalan találgatásokra van módunk. Úgy véljük, a fonetikai elnagyolást alkalmazó, fonematikusnak nevezett átírással ilyen formában elvileg nem érthetünk egyet.¹⁰

⁹ Megjegyzendő, hogy a rudakovai nyelvjárásban (csakúgy mint a verh-juszvai-ban) — LITKIN szerint (DialChrest. 24) általában a déli permják nyelvterületen — a *vilin*, *vilas*, *vile*, *vilet* stb. névtűtő raggá alakult (*-vin*, *-vas*, *-ve*, *-vet* stb.). Rudakova tájnyelvében azonban a szóbanforgó ragok mellett a jelzett névtűtők is élnek: *dere'v'na su, a'e kere's vilin* 'деревня стоит на горе'; *tui vilas si, eni* 'на дороге поют'; *ves'ajka vi, e* 'на вешалку'.

¹⁰ A zürjén szavak transzkripciójában FOKOS DÁVID átírását tekintjük követendő példának, amely kitűnő pontossága mellett könnyen áttekinthető, jól olvasható és ment bármiféle fonetikai túlbuzgóságtól. FOKOSnál több engedményt azonban nem szabad tenni, mert az elnagyolásból pontatlanság lesz. Az izsmai nyelvjárások például nem-első szótagban nem ismernek *e* fonémát, helyettük *e*, *e* vagy *e* áll. Hogy azonban mikor melyik,

Az is lehetséges, hogy a DialChrest. kudimkari—inyvai szövegeinek átírásában rendszerkényyszer érvényesült: LITKIN ugyanis (i. m. 20) abból indult ki, hogy az *l* fonéma ezen a nyelvterületen mindenütt *v*, amely legfőleg hangszínevel emlékeztet a bilabiális *w*-re. A verh-juszvai és a kudimkari—klimovoi adatok, távolabbról pedig a rudakovaiak után ezt a tételt módosítanunk kellett. Ismételten azt állítjuk, hogy például a verh-juszvai nyelvjárásban éppen fonematikai szempontból igen lényeges különbséget látunk a *v* és a *w* között. A DialChrest. kudimkari—inyvai szövegeiben az *l* helyén mindenütt *v*-t találunk — amelyről azonban nem tudhatjuk, hogy mikor jelöl *v* fonémát, mikor *w*-t avagy *ɥ*-t.¹¹ Az *l* > *v* változás izofonjainak megvételét tehát nemcsak a kevés adat, hanem a DialChrest.-ban meglévő adatok fonetikai tisztázatlansága is gátolja: nem látjuk pontosan a *v*-hangok minőségét. Egy jelenséget azonban a DialChrest. kudimkari—inyvai szövegeiből is kimutathatunk, s ez a (kérdéses minőségű) *v* eltűnése és helyében a hiátus keletkezése intervokalikus helyzetben. A következő falvakból az alábbi adatok találhatók:

1. Белоевский район, Отевский сельсовет, Курдюк falu: *у́зauc* (o: *u₁dʒa'is*), *а́дзъин* (o: *addʒi'in*), *ви́таuc* (o: *višta'is*)
2. Кудымкарский район, Большая Серва falu: *вбу* ~ *вбуи* (o: *ve₁i*, ~? *ve₁i*), *вбуцö* (o: *ve₁ise*), *кöд* (o: *ko₁e*)
3. Белоевский район, Печора falu: *вбу*, *вбуцö* (o: *ve₁i*, *ve₁ise*)
4. Юсьвинский район, Боталовский сельсовет: *одныс* (o: *o₁a'nis*), *вбуцö* (o: *ve₁ise*)

Számolnunk kell azzal, hogy a hiátus keletkezése sporadikus tünet. Annyi azonban valószínűnek látszik, hogy a fenti falvak tájnyelve ugyancsak eltér a WICHMANN-féle juszvai—trunovoi típustól, tehát attól, amelyet LITKIN úgyszólván egyedül meglévőnek, legalábbis általánosnak tart a kudimkari—inyvai nyelvjáróterületen.

Mindebből következően további kiegészítést tartunk szükségesnek hozzáfűzni a DialChrest.-hoz. Az *l* > *v* változás két nyelvjárást (vagy inkább, úgy látszik, nyelvjáróterületet) érint: a tárgyalt kudimkari—inyvait és az alsó-inyvait. A kettő között LITKIN számos hangtani és alaktani különbséget

az egyáltalán nem közömbös, az izsmai nyelvjárásokat — gyanításom szerint — többek között ennek a kritériumnak alapján különíthetjük apróbb tájnyelvi egységekre a nyelvjáróterület egészén belül. Ugyanígy a felsővicsegi (kortkeroszi—gyerevjanszki típusú) nyelvjárás (vö. RADANOVICS: NyK. LXI. 95—99) sem ismer nem-első szótagban *e* fonémát, de *i*-t sem, helyettük *e* meg *i* áll, ezek azonban nem azonosak az *e* és *i* fonémával. A DialChrest.-ban használt átírás az adott esetekben csak *e* (:ə), illetve *i* betűt használ. Hogy azonban az *e* hangértéke *e*, *e* vagy *ɛ* (esetleg *ə*), az *i*-é pedig *i* avagy *ɨ* — ez eldönthetetlen. Ez az átírás feltétlenül önkényesen uniformizálja a nyelvjárások hangtani arculatát, s ezzel az eljárással nemcsak a dialektológia színskáláját szegényíti, de határozottan torzít, félrevezet. Hangtani értékét ezért kétségesnek gondoljuk. Vö. például a DialChrest. 69., 73., 74. oldalon olvasható átiratokat a FOKOS-, illetve WICHMANN-féle eredetivel!

¹¹ A DialChrest. 48. oldalán található botalovói szöveg pontatlanságára nyelv-mesterem, R. M. BATALOVA hívta fel a figyelmemet. Aggályában kételkedni nincsen okom, annyival inkább, mert az inkriminált szöveg közlője (N. A. Krivoscsckov) R. M. BATALOVA rokona és földije, aki — nyelv-mesterem állítása szerint — ugyanazt a nyelvjárást képviseli, mint ő maga. Nem lényegtelen az sem, hogy a szöveg — és más kudimkari—inyvai szövegek — lejegyzője, A. SZ. GANTMAN-KRIVOSCSCKOVA szintén közeli rokona R. M. BATALOVÁNAK, aki éppen tőle úgy tudja, hogy — többek között LITKIN tekintélyének hatása alatt — GANTMAN-KRIVOSCSCKOVA *v*-t írt le mindenütt az ópermi *l* helyére, jöllehet nem feltétlenül *v*-t, hanem esetleg *w*-t vagy *ɥ*-t hallott).

sorol fel (i. m. 27—28), amelyek alapján az alsó-inyvait külön nyelvjárásnak jelzi. Az elsőnek feltüntetett sajátos hangtani vonása az, hogy a kudimkari—inyvai nyelvjárástól eltérően az alsó-inyvaiiban a *v* intervokalikus helyzetben gyakran kiesik. A fentebbi adatokból azonban nyilvánvalóan kiderül, hogy ez nem lehet megkülönböztető vonás, hiszen ez a jelenség a kudimkari—inyvai nyelvjárasterületen is általános, hozzá nemcsak a rudakovai nyelvjárásban (az alsó-inyvai nyelvjárás közvetlen nyugati szomszédságában, valószínűleg éppen határterületén), hanem távolabbi vidéken is (Kudimkar, Klimovo, Verh-Juszva, Bolsaja Szerva, Pecsora, Kurgyuk környékén). Az *l > v* izofonja, úgy látszik, éppen nem elválasztja, hanem ellenkezőleg, összeköti a két vizsgált nyelvjárást. Az alsó-inyvainak azonban valóban vannak olyan vonásai, amelyek elkülöníteni látszanak a kudimkari—inyvaitól. Ezek elsősorban hangsúlyviszonyai, egyes lexikális és morfológiai sajátosságai. Feltűnő viszont, hogy mindezek az elhatároló jellemzők (legalábbis azok, amelyeket a DialChrest. közöl), megtalálhatók az alsó-inyvai nyelvjárás délkeleti szomszédságában, az *onyi* nyelvjárásban (i. m. 26—27). Az onyi ma feltétlenül pusztuló nyelvjárásnak tekinthető, területe mindössze néhány falura zsugorodott. Korábban viszont lényegesen kiterjedtebb volt. Szűkös adataink fényében is azt kell tartanunk, hogy az alsó-inyvai nyelvjárás a kudimkari—inyvai és az onyi tájnyelv keveredésének tekinthető, a két lényegesen különböző dialektus és egyúttal az *l*-ező és *v*-zó nyelvjárasterületek összecsapásának és kiegyenlítődesének terméke. Ha önálló nyelvjárásnak tekintjük (mint a DialChrest. teszi), akkor csak az onyi nyelvjárásra jellemző vonásai alapján különíthetjük el. Ha viszont a rendszerezés alapja elsősorban az ópermi *l* viselkedése, akkor az alsó-inyvait nem tarthatjuk önálló nyelvjárásnak, hanem a kudimkari—inyvai tájnyelvterület egyik sajátos és a nyelvjárasterület egészén belül — az onyi vonásai miatt — elkülönülő egysége. Olyan alcsoport, amelyet nyilvánvalóan többet is meg kell majd különböztetnünk ezen a korántsem egységes területen, ha a kutatások előrehaladása, a ma még ismeretlen vagy nem kielégítően ismert részletek feltárása és rendszerezése erre módot ad.

Az *l > w ~ y* hangváltozás nemcsak a permjék nyelvjárásokban figyelhető meg, szórványosan előfordul votják nyelvterületen is. WICHMANN a jelabugai és a malmizs—urzsumi vidéken figyelte meg a szóbelseji és szóvégi *l > y* (*y*) hangváltozást. MUNKÁCSI ugyancsak a jelabugai nyelvjárás területéről ismeri az *l > y ~ Ø* fejlődést.¹²

FOKOS DÁVID hívja fel a figyelmünket (NyK. LV, 49—50), hogy az *l > v* hangváltozás a permjékon kívül más nyelvekben is ismerős. A magam részéről a permjékhez meglepően hasonlószerű fejlődésnek tartom a lengyel *l* sorsát egyes nyelvjárásokban. A kielcei vajdaságban, Skarżysko-Kamienna környékén figyeltem meg ilyen alakokat: *gomu·ka* < Gomulka, *suon* < słoń, *ma_o* < mało. Az *l* fejleménye itt is bilabiális *w*, diftongizálódás vagy hiátus.

Végezetül úgy vélem, a fentebbi adatok jól támogathatják UOTILA egy eddig is igen valószínű feltevését (Kons. 193), amennyiben ő az izsmai zürjén hosszú *mgh*-k kialakulását **y* fokon keresztül képzei el (*ō, ē, ū* stb. < **oy, ey, uy* stb. < *ol, el, ul* stb.). Hozzátehetjük, — további, kézenfekvőnek látszó feltevésként — hogy természetszerűleg ugyanilyennek véljük az izsmai, felső-

¹² L. WICHMANN, *Vok.* 3; MUNKÁCSI: *MSFOu.* CII, 604; FOKOS: *NyK.* LV, 49; UOTILA, *Kons.* 195; BUBRICH, *Iszt. fonetika udmurtszkovo jazika*, 100—103.

vimi és viserei tájnyelvterület *níl* > *ní*, *sultní* > *sutní* típusú változását is, amikor is az *l* vokalizálódik, majd eltűnik, a megelőző magánhangzó megnyúlása nélkül, míg más nyelvjárásban ugyanez a folyamat az előző magánhangzó időtartamának megnövekedésével járt.^{13, 14}

VÁSZOLYI ERIK

¹³ L. DialChrest. 34; Сравнительный словарь коми-зырянских диалектов (Сыктывкар, 1961), 458.

¹⁴ Cikkem kéziratát 1961. november 6-án zártam le. Ezt követően, 1962 nyarán volt módomban megismerkedni A. Sz. KRIVOSZSEKOVA egy újabb, az inyvai nyelvjárás *l* > *v* ~ \emptyset hangváltozását tárgyaló cikkével (Вопросы финно-угорского языкознания. Изд. АН СССР, Москва-Ленинград, 1962; 212-228. oldal). Megállapításait jelen dolgozatomban — annak kézírata már nyomdában lévén — nem hasznosíthattam. Ezzel kapcsolatos észrevételeimet a Nyelvtudományi Közlemények következő számában szándékozom közölni.

